

**Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně
Ústav pedagogických věd**

**Které charakteristiky učitele podporují kázeň žáků
Stanislav Bendl**

Zpracovala: Martina Nečasová

74946

Které charakteristiky učitele podporují kázeň žáků

Autorem tohoto výzkumného sdělení je Stanislav Bendl. Příspěvek se zaměřuje na charakteristiky učitele z hlediska ukázněnosti žáků. Autor si klade otázku, jaké „vlastnosti“ učitele přispívají k udržení kázně žáků. Svá zjištění opírá o studium starší i současné odborné literatury, vlastní učitelskou zkušenost a výchovné šetření, které realizoval v druhé polovině devadesátých let na druhém stupni základních škol v Praze.

Článek navazuje na stať *Percipování kázně ve škole učiteli a žáky* (Bendl 2001, s. 206 – 216) uveřejněnou v *Pedagogice* (2/2001). Šlo o příspěvek zaměřený na vnímání školní kázně očima učitelů a žáků podložený výzkumem. Zjištěné výsledky byly shledány jako vysoce alarmující. Svědčí o problémech spojených s chováním žáků ve školách. Logicky se tedy nabízí otázky, které se ptají po příčinách tohoto „stavu“ a v návaznosti na to po možných řešeních dané situace. Tím, kdo má velký vliv na kázeň žáků ve škole je nepochybně učitel.

Autor této studie se snaží odpovědět na následující otázku, vlastně řeší následující problém: *JAKÉ CHARAKTERISTIKY (VLASTNOSTI, DOVEDNOSTI, SCHOPNOSTI) UČITELE MAJÍ POZITIVNÍ EFEKT NA KÁZEŇ ŽÁKŮ VE ŠKOLE?*

Z hlediska terminologického je důležité si definovat pojmy kázeň a školní kázeň. Kázní rozumíme vědomé dodržování zadaných a přijatých norem chování. Školní kázeň je definována jako vědomé dodržování školního řádu a pravidel stanovených učiteli a vedením školy. „Kázeňské terminologii“ je podrobněji věnována citovaná stať (Bendl, 2001)

Hypotéza

Autor již v úvodu předesílá, že si je vědom složitosti fenoménu školní kázně. Příčin neukázněného chování je téměř nekonečné množství. Zdůrazňuji, že řešení kázně a nebo nekázně není záležitostí pouze jedné metody, izolovaného kázeňského prostředí, jedné nebo několika charakteristik učitelovy osobnosti. Řešit kázeň znamená řešit mozaiku.

Pohled na ideálního učitele byla a je přirozeně ovlivněn dobou, pokrokem vědy, společensko – politickým uspořádáním a dalšími faktory. Požadavky na učitele se též odvíjejí z toho jakou roli učiteli přisuzujeme, co od něho očekáváme a vyžadujeme.

Při stanovování „ideálních“ vlastností osobnosti učitele se téměř automaticky vychází z předpokladu, že tyto vlastnosti mají vliv na a efektivnost edukačních procesů. Jan Průcha v *Moderní pedagogice* (1997) konstatuje, že ačkoliv byla provedena řada výzkumů, které se snažily zjistit, zda mají osobnostní charakteristiky učitelů vliv na kvalitu, efektivnost a

výsledky edukačních procesů, vědecké poznání je v této oblasti poměrně nedokonalé a rozporuplné. Metodologický problém různých výzkumů v této oblasti však spočívá v tom, že se zjišťuje „přímý vliv“. Nepopírá se tak obecná existence vlivu jako takového, nýbrž se konstatuje, že vliv je spíše nepřímý a zprostředkovaný. Vyžaduje se „důkaz“ v podobě jednoznačně prokázaného determinujícího vlivu osobnostních a jiných charakteristik učitele na efektivnost edukačních procesů, které již vzhledem k množství faktorů, které jsou spjaty s osobností učitele, je obtížné podat.

Výzkum

Empirické šetření, které je ústřední částí této studie, zjišťuje, jak žáci percipují problematiku kázně ve škole. Jde tedy o subjektivní názhledy respondentů, které se ovšem opírají o každodenní školní zkušenost.

Žákům byla položena otázka, která zněla: jaké podstatné vlastnosti (schopnosti, dovednosti) musí mít podle tvých zkušeností učitel, aby žáci byli v jeho přítomnosti ukázněni? Nebyly nabídnuty žádné možnosti odpovědi. Šlo o otevřenou otázku.

Cílem bylo zjistit, jaký má být učitel, aby měl kázeň. Text se ve své empirické části opírá o vyhodnocení dotazníkové položky, která byla adresována žákům 7. tříd základních škol.

Vzorek a jednotka analýzy

Výzkumné šetření bylo uskutečněno v roce 1996 na plně organizovaných základních školách v regionu Praha 6 a účastnilo se ho 21 z 23 škol této městské části. I přes poměrně velký počet respondentů je zde samozřejmě problém vzorku žáků. Výsledky šetření mají omezenou platnost, bylo provedeno na souboru žáků pražské populace, navíc jednoho pražského obvodu.

Z 983 žáků, jejichž dotazníky byly zařazeny do zpracování, 88 žáků danou položku buď nezodpovědělo, nebo jejich odpověď byla nejasná. Celkem bylo využito odpovědí od 895 žáků, z toho 455 od dívek a 440 od chlapců.

Výsledek výzkumného šetření

Celkem žáci uvedli 165 různých, i když mnohdy blízkých charakteristik. Vzhledem k značně velkým rozdílům ve frekvenci jednotlivých vlastností bylo rozhodnuto uvést pouze deset nejčastěji uváděných charakteristik. Nejfrekventovanější odpovědi dívek a chlapců ukazují tabulky č. 1 a č. 2

Žákyně (N = 455)			
Pořadí	Žádané charakteristiky	Počet	%
1	Přísnost	283	62,2
2	Láska	239	52,5
3	Zajímavá výuka	143	31,4
4	Sebevědomí	108	23,7
5	Humor	97	21,3
6	Spravedlivost	40	8,8
7	Autorita	28	6,2
8	Mládí	24	5,3
9	Sympatičnost	19	4,2
10	Trpělivost	19	4,2

Žáci (N = 450)			
Pořadí	Žádané charakteristiky	Počet	%
1	Přísnost	253	57,5
2	Láska	166	37,7
3	Zajímavá výuka	104	23,6
4	Humor	90	20,5
5	Sebevědomí	49	11,1
6	Autorita	40	9,1
7	Spravedlivost	26	5,9
8	Udržet kázeň	21	4,8
9	Mládí	20	4,5
10	Inteligence	20	4,5

Při porovnání odpovědí dívek a chlapců vidíme, že se dívky shodují s chlapci v pořadí prvních tří požadovaných charakteristik. Oba soubory uvádějí na prvním místě přísnost, na druhém lásku a na třetím zajímavou výuku.

Žák, kterého si učitelé více všímají než ostatních kvůli jeho neukázněnosti, může paradoxně tento negativní zájem pociťovat jako určitý projev zájmu o svou osobu, jako potvrzení faktu, že učiteli na něm záleží, jako projev lásky.

Z grafického porovnání názorů jednotlivých skupin respondentů v rámci souboru „žáci“ vyplývá poměrně velká shoda mezi charakteristikami uváděnými dívkami a chlapci. To může ukazovat na projev „objektivnosti“ názorů obou skupin respondentů.

Sloučením obou souborů jsme získali tabulku č. 3.

Žákyně + Žáci (N = 895)			
Pořadí	Žádané charakteristiky	Počet	%
1	Přísnost	536	59,9
2	Láska	405	45,3
3	Zajímavá výuka	243	27,2
4	Humor	187	20,9
5	Sebevědomí	157	17,5
6	Autorita	68	7,6
7	Spravedlivost	66	7,4
8	Mládí	44	4,9
9	Udržet kázeň	38	4,2
10	Intelligence	37	4,1

Autor se domnívá (s přihlédnutím k vlastním zkušenostem a k množství rozhovorů s učiteli a žáky), že za skutečně podstatné můžeme považovat zejména prvních pět charakteristik: přísnost, lásku, zajímavou výuku, humor a sebevědomí učitele. U zbývajících pěti vlastností je možné podotknout, že učitelova autorita, která je ve vztahu ke kázní všeobecně považována za důležitou, je částečně obsažena v kombinaci prvních pěti vlastností učitele. Spravedlnost je považována za samozřejmou profesionální součást učitelovy výbavy. O inteligenci platí přibližně totéž, co o spravedlnosti. Spíše než o inteligenci v běžném jazykovém úzu (IQ) by se tady mělo hovořit o tzv. sociální inteligenci.

Kromě vlastností, které jsou uváděny v tabulkách jmenovali žáci celou řadu dalších charakteristik učitelů. Namátkou například: důvěra v žáky, neodchází z vyučovací hodiny, oslovuje jménem, nemluví sprostě, sportovec, upravený, nežaluje rodičům, aj.

Z dalších výzkumů mapujících danou problematiku je pozoruhodná Pelikánova *Metodologie výzkumu osobnosti středoškolského profesora a jeho pedagogické působení* (1991), ve které se autor zabýval problémy stanovení obecných charakteristik středoškolského učitele a snažil se hledat obecněji platná kritéria účinnosti jeho práce.

Pelikánův výzkum přinesl řadu dalších zajímavých poznatků, které jsou relevantní vzhledem ke zkoumané problematice. Za základní charakteristiky, které mají vysoký vliv na pedagogickou úspěšnost učitele považuje Pelikán tři proměnné: sociabilitu, odbornost a organizační schopnosti.

Shrnutí a možná alternativa

Poznatky získané na základě vlastního šetření do značné míry korespondují jak se staršími (Felbiger 1777, Pařízek 1822) či nedávno minulými (Makarenko 1954) pedagogickými názory, tak s názory, které jsou šířeny současnou pedagogikou, popřípadě psychologickou literaturou (Pelikán 1991, Petty 1996, Kořa 1998).

Závěrem je třeba upozornit na určité zjednodušení dané problematiky. Výzkum se pohybuje v obecné rovině, tj. vztahuje učitelovy vlastnosti či charakteristiky na žáky a školu obecně. Jinými slovy, nepracuje s kázní jak se situační kategorií. Každý žák je jiný, každá třída je jiná, každá situace ke ve své konkrétní podobě neopakovatelná.

Při opakování výzkumu bych raději volila standardizovaný soubor výroků, který by nabízel možnost volby odpovědi prostřednictvím nepárového škálování (1 – 7), kde by jedna odpověď (4) byla určena pro toho, kdo se nedokáže rozhodnout.

Pokud se týká využití poznatků v běžné pedagogické praxi, podnětná, ale stále ještě spíše utopistická, je Pelikánova myšlenka, týkající se možnosti sestavovat určité kombinace variant složení vyučujících v jednotlivých třídách na základě znalosti vlivu učitele na jednotlivé žáky i na parametry třídy spolu se znalostí o působení celé skupiny učitelů, aby se mohlo dospět k vhodné kombinaci kladů a eliminaci negativních stránek působení jednotlivých pedagogů.

K tomu je však zapotřebí používat metody pedagogické diagnostiky učitele, které umožní přesněji diferencovat jednotlivé učitele, rozeznat jejich přednosti i slabiny.

Výzkum je dostatečně popsán, aby jej bylo možné zopakovat, literatura ze které vychází je reprezentativní a z velké části dobře dostupná.

Čerpáno:

BENDL, S., Které charakteristiky učitele podporují kázeň žáků. *Pedagogika* 2002, ročník 52, číslo 3, s. 346 – 363. ISBN 3330-3815